

Marcin Karkut*

Pedro de Góngora y Luján, VI markiz Almodóvar, i jego misja dyplomatyczna w Rosji (1761–1763)¹

Pedro de Góngora y Luján, 6th Marquess of Almodóvar, and his diplomatic mission to Russia (1761–1763)

STRESZCZENIE:

Artykuł poświęcony jest analizie korespondencji markiza Almodóvara (1727–1794), hiszpańskiego dyplomaty epoki Oświecenia, z czasów jego misji dyplomatycznej w Rosji (1761–1763) na dworze Elżbiety I, Piotra III i Katarzyny II. Dokumenty te stanowią wartościowe źródło historyczne, ukazujące mechanizmy funkcjonowania rosyjskiego dworu, ceremoniał, sieć wpływów politycznych oraz trudności wynikające z niestabilności wewnętrznej państwa carów. Korespondencja Almodóvara dostarcza cennych informacji o sytuacji międzynarodowej w kluczowym momencie wojny siedmioletniej, o stosunkach między mocarstwami europejskimi, a także o wizerunku Rosji w świadomości hiszpańskich elit politycznych i intelektualnych.

SŁOWA KLUCZOWE:

Almodóvar, korespondencja dyplomatyczna, Rosja, XVIII wiek, Katarzyna II

ABSTRACT:

The article focuses on the analysis of the correspondence of Marquis of Almodóvar (1727–1794), a Spanish Enlightenment diplomat, written during his diplomatic

* Marcin Karkut – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ORCID: <https://orcid.org/000-0002-2467-7361>, e-mail: marcin.karkut@kul.pl

¹ Niniejszy artykuł jest rozbudowaną wersją tekstu opublikowanego w czasopiśmie „Facta Simonidis” w 2025 r., zob. M. Karkut, *La Rusia de Isabel I y Pedro III a la luz de la correspondencia del marqués de Almodóvar (1761–1763)*, „Facta Simonidis”, 18 (2025), s. 87–105.

mission to Russia (1761–1763) at the courts of Empress Elizabeth I, Peter III, and Catherine II. These documents constitute a valuable historical source, offering insight into the workings of the Russian court, its ceremonial practices, networks of political influence, and the challenges arising from the empire's internal instability. Almodóvar's correspondence provides important information on the international situation at a crucial stage of the Seven Years' War, relations between the European powers, and the image of Russia within the political and intellectual circles of Spain.

KEYWORDS:

Almodóvar, diplomatic correspondence, Russia, 18th century, Catherine

Wstęp

Kiedy markiz Almodóvar obejmował funkcję ambasadora Hiszpanii w Rosji, wkroczył w przestrzeń, która w oczach europejskiego Zachodu wciąż pozostawała półlegendarną krainą – potężnym, lecz nie w pełni zrozumiałym imperium. Z perspektywy Madrytu kraj carów jawił się jako świat surowych zim, nieprzeniknionej etykiety dworskiej i nieustannego chaosu politycznego². W swoich listach kierowanych do sekretarza stanu, Ricardo Walla y Devreux, Almodóvar próbował uchwycić złożoność tej rzeczywistości: od wielkiej polityki międzynarodowej, poprzez sprawy wewnętrzne Rosji, aż po obserwacje rosyjskiego dworu i jego hierarchii³.

Jego korespondencja łączyła w sobie dwa spojrzenia – to oficjalne, które dominuje w listach, nacechowane pragmatyzmem i koniecznością raportowania faktów istotnych dla hiszpańskich interesów⁴, oraz osobiste, ale spora-

² Podstawowym źródłem wiedzy na temat Rosji z początków XVIII w. był dziennik Jamesa Fitz Jamesa Stuarta, II księcia Berwicka (1696–1738), ambasadora na dworze Piotra II w latach 1727–1730, zob. *Diario del viaje a Moscovia del Duque de Liria y Xerica, embajador y plenipotenciario del Rey Nuestro Señor (que Dios guarde) el Señor Phelipe V á la corte de Rusia, partiendo de Madrid el día 10 de marzo de 1727 y pasando por las cortes de Viena, Dresden y Berlin*, w: *Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España* (dalej: CODOIN), ed. por el Marqués de la Fuensanta del Valle, t. 93, Madrid, Imp. de M. Ginesta Hermanos, 1889.

³ Korespondencja została wydana drukiem w 1893 r. i włączona do sto ósmego tomu CODOIN, zob. *Correspondencia diplomática del Marqués de Almodóvar, Ministro Plenipotenciario ante la corte de Rusia, 1761–1763*, w: CODOIN, ed. por el Marqués de la Fuensanta del Valle, t. 108, Madrid, Imp. de J. Perales y Martínez, 1893.

⁴ Ustanowienie stałej placówki dyplomatycznej w Rosji wynikało z żywego zainteresowania wzrastającą potęgą Rosji, zob. J. M. Sánchez Diana, *Relaciones diplomáticas entre*

dycznie pojawiające się wrażenia i opinie. Almodóvar nie tylko przekazywał do Madrytu informacje dotyczące decyzji politycznych rosyjskich carów, lecz także dzielił się uwagami o obyczajach, kulturze i charakterze imperium, które próbował zrozumieć. Jego relacje są przez to zarówno świadectwem kontaktów dyplomatycznych, doskonale oddających zachodnioeuropejskie, europocentryczne spojrzenie na Rosję XVIII w., jak i swoistym zapisem doświadczenia spotkania z państwem nieznanym, odległym, ale fascynującym, a momentami nawet niepokojącym. Korespondencja Almodóvara pozwala także dostrzec, jak język dyplomatyczny ambasadora stopniowo ujawnia głęboko zakorzenione w zachodniej wyobraźni stereotypy o Rosji: jej barbarzyństwo ukryte pod warstwą europejskich form, egzotyzm dworu, a także nieufność wobec „nienaturalnej” mieszaniny Wschodu i Zachodu. W tym sensie jego korespondencja nie tylko informuje, lecz także konstruuje obraz Rosji jako imperium ambiwalentnego – cywilizowanego i dzikiego zarazem.

Wnikliwa analiza listów ambasadora pozwala dostrzec pewnego rodzaju napięcie między podziwem dla wielkości i rozmachu rosyjskiego imperium a krytycyzmem wobec jego politycznej i społecznej odmienności, szczególnie w kontekście krótkiego panowania Piotra III. Z jednej strony Almodóvar dostrzegał modernizacyjne ambicje Rosji, jej włączenie się do „koncertu mocarstw” za czasów Piotra I⁵, z drugiej – na jego wizję wpływały stereotypy, które kształtowały hiszpańskie spojrzenie na państwo carów. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, w jaki sposób markiz Almodóvar – jako hiszpański ambasador w Rosji – przedstawiał Rosję w swojej korespondencji dyplomatycznej. Analiza listów pozwala bowiem nie tylko odtworzyć treść jego obserwacji i ocen, ale także zrozumieć mechanizmy powstawania obrazu Rosji w hiszpańskiej świadomości politycznej XVIII w.⁶

Rusia y España en el siglo XVIII (1780–1783), „Hispania”, 49 (1952), *passim*. Potwierdzone obawy dotyczyły także rosyjskiej obecności w północnych częściach hiszpańskiej Kalifornii, o której w obszernym raporcie pisał Almodóvar w październiku 1761 r., zob. Archivo General de Indias, Estado, XIV, 86 B, Almodóvar do Walla, Petersburg, 7 października 1761 r., E. Vila Vilar, *Los rusos en América*, „Anuario de Estudios Americanos”, 22 (1965), s. 621.

⁵ M. Malia, *Russia under Western eyes. From the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum*, London 1999, s. 21.

⁶ Najpełniejszy obraz europejskiej wizji Rosji XVIII w. przedstawił Larry Wolff w książce *Inventing Eastern Europe*, w której ukazał, w jaki sposób Zachód konstruował intelektualny i kulturowy obraz Europy Wschodniej jako obszaru „innego”, cywilizacyjnie odmiennego i podporządkowanego zachodnim wyobrażeniom, zob. L. Wolff, *Inventing Eastern Europe. The Map of the Civilization on the Mind of Enlightenment*, Stanford 1994,

W tym celu w artykule wykorzystano pojęcia uwrażliwiające (*sensitizing concepts*), takie jak europocentryzm, mit władzy, *imaginarium* dworskie i tożsamość narodowa. Pozwalają one ukierunkować uwagę na kluczowe aspekty korespondencji Almodóvara, umożliwiając zarówno analizę sposobu przedstawiania władzy i ceremoniału dworskiego, jak i interpretację wyobrażeń o Rosji w kontekście europejskim, a także mechanizmów kształtowania się tożsamości narodowej w perspektywie hiszpańskiej. Dzięki nim możliwe jest wydobywanie subtelnych napięć między obserwacjami faktów a normami kulturowymi i politycznymi XVIII-wiecznej Europy.

1. Almodóvar w Rosji

Po wielomiesięcznej podróży, która prowadziła z Madrytu do Petersburga przez Pampelunę, Bordeaux, Paryż, Monachium, Wiedeń, Warszawę, Królewiec oraz Rygę, markiz Almodóvar stanął na czele misji dyplomatycznej pod koniec czerwca 1761 r.⁷ Poinformował o tym Ricardo Walla w liście z 30 czerwca⁸. Towarzysząca dyplomacie rodzina zatrzymała się w wiejskim domu oddalonym od Petersburga o dziesięć wiorst, ponieważ jego rezydencja, mimo wcześniej poczynionych starań, nie została jeszcze przygotowana na przyjęcie nowego gospodarza. Almodóvar zapowiedział, że następnego dnia zawiadomi o swoim przyjeździe kanclerza, hrabiego Michaiła Iłarijonowicza Woroncowa, przebywającego w letniej rezydencji carycy Elżbiety w Peterhofie, oraz że będzie stopniowo wykonywał wszystkie niezbędne kroki prowadzące do swojej oficjalnej prezentacji na dworze⁹. Następnego dnia otrzymał wiadomość od hrabiego Woroncowa, który, dowiedziawszy się

passim. O Rosji końca XVIII w. w relacjach hiszpańskich podróżników zob. L. Perdices de Blas, J. L. Ramos Gorostiza, *La conciencia del atraso socioeconómico: la mirada de los viajeros españoles del siglo XVIII hacia las «periferias» europea y musulmana*, „Cuadernos de Estudios del Siglo XVIII”, 33 (2023), s. 219–225.

⁷ Po powrocie z Rosji Almodóvar objął placówkę w Lizbonie (1765–1778) oraz Londynie (1778–1779), zob. D. Ozanam, *Les diplomates espagnols du XVIIIe siècle. Introduction et répertoire biographique (1700–1808)*, Madrid–Bordeaux 1998, s. 323–324; Conde de Fernán Núñez, *Vida de Carlos III*, Madrid 1988, s. 323 i 326.

⁸ Polecenie, aby wszystko raportować do sekretarza stanu, wyszło bezpośrednio od Karola III, zob. *Minuta de la instrucción que llevó el Marqués de Almodóvar cuando fué de ministro plenipotenciario á Rusia, fechada en Buen Retiro á 9 de marzo de 1761*, w: CO-DOIN, s. 12.

⁹ Almodóvar do Walla, Petersburg, 30 czerwca 1761 r., s. 27–28.

o jego przyjeździe i napotkanych trudnościach, zaoferował mu tymczasowe zakwaterowanie w pałacu swojego szwagra, barona Aleksandra Siergiejewicza Stroganowa, akurat przebywającego poza Petersburgiem. Almodóvar bardzo docenił tę uprzejmość i po konsultacji z lokalnymi praktykami postanowił przyjąć ofertę. Wkrótce zajął pałac Stroganowa i planował pozostać w nim do czasu wprowadzenia się do własnej rezydencji. Almodóvar podkreślał, że kanclerz wykazał się dużą uprzejmością, co ambasador potraktował jako wyraz uznania dla swego monarchy, a nie dla siebie osobiście¹⁰.

Nie wiemy, jakie wrażenie wywarł na hiszpańskim dyplomacie Petersburg, ponieważ nie poświęcił miastu żadnego fragmentu w swojej obszernej korespondencji. Almodóvar nie był jednak XVIII-wiecznym podróżnikiem, jego uwaga koncentrowała się przede wszystkim na relacjach dworskich, kontaktach urzędowych i negocjacjach, a nie na topografii czy estetyce miasta. W przeciwieństwie do odwiedzających Rosję mieszkańców Europy Zachodniej, jego opisy nie miały na celu popularyzacji wiedzy o Rosji, lecz były dokumentacją polityczno-dyplomatyczną sporządzoną na potrzeby hiszpańskiego aparatu władzy¹¹. Na pewno jednak Almodóvar zwrócił uwagę na charakterystyczny *mélange* „wieków i krajobrazów”, o których z pasją pisał ambasador Ludwika XVI, Louis Philippe de Ségur:

Petersburg wywołuje podwójne zdumienie: łączy w sobie epokę barbarzyństwa i cywilizacji, dziesiąty i osiemnasty wiek, obyczaje Azji i Europy, prostych Scytów i wyrafinowanych Europejczyków, błyskotliwą, dumną szlachtę i lud pogrążony w niewoli.

Z jednej strony elegancka moda, wspaniałe stroje, wystawne uczyty, uroczystości i teatry dorównujące tym, które upiększają i ożywiają elitarnie środowisko Paryża i Londynu; z drugiej strony kupcy w azjatyckich strojach, woźnicy, służący, chłopci ubrani w owcze skóry, z długimi brodami i futrzanymi czapki, długie rękawiczki bez palców i siekiery zawieszane na szerokim skórzanym pasie. Te ubrania oraz grube pasy wełny owinięte wokół stóp i nóg, tworzące rodzaj grubych butów, ożywiają na twoich oczach Scytów, Daków, Roksolany i Gotów, niegdyś postrach świata rzymskiego. Wszystkie te półdzikie postacie, które

¹⁰ Almodóvar do Walla, Petersburg, 6 lipca 1761 r., s. 28.

¹¹ Hiszpański dyplomata traktował Rosję jako scenę polityczną. O ile francuscy czy brytyjscy podróżnicy skupiali się na egzotyce i estetyce imperium, o tyle Almodóvar patrzył na Rosję jak na kraj, który należy przede wszystkim zrozumieć, by móc przewidywać jego ruchy i ewentualnie neutralizować, jeśli zajdzie taka potrzeba.

można było zobaczyć w Rzymie na płaskorzeźbach kolumny Trajana, wydają się odradzać i ożywać na twoich oczach¹².

W początkach lipca markiz Almodóvar relacjonował, że kanclerz Woroncowa przybył nocą z Peterhofu do Petersburga, aby następnego dnia spotkać się z korpusem dyplomatycznym w ramach cotygodniowych konferencji. Następnego dnia Almodóvar odwiedził hrabiego wraz z Louisem Augustem Le Tonnelierem, baronem de Breteuil, ambasadorem Ludwika XV. Spotkanie miało charakter grzecznościowy, wzmacniający przyjazne stosunki między dworami¹³.

Pierwsza audyencja u carycy, podczas której Almodóvar miał złożyć listy uwierzytelniające, planowana na 10 lipca, nie odbyła się z powodu niedyspozycji władczyni. W konsekwencji ani Almodóvar, ani ambasador austriacki, Florimond Claude, hrabia Mercy-Argenteau, nie mogli odbyć audyencji w planowanym terminie. 10 lipca wieczorem przedstawiciele zagranicznych dworów i rosyjska szlachta udali się do Peterhofu, aby złożyć honory wielkiemu księciu Piotrowi i jego żonie, wielkiej księżnej Katarzynie. Tam Almodóvar po raz pierwszy zobaczył carycę Elżbietę, która przemieszczała się po ogrodzie w lektyce, wracając do swojego pałacu z pawilonu Monplaisir. O godzinie 21:30 rozpoczął się bal, w którym uczestniczyli wielki książę z księżną oraz cała rosyjska elita dworska, zakończony kolacją o godzinie 23:00¹⁴.

Tego samego dnia, zanim jeszcze rozpoczął się bal w Peterhofie, dyplomata był świadkiem pewnego „nieszczęsnego zdarzenia”, jak pisze w liście z 15 lipca. Na sztucznie usypanej wyspie, przeznaczonej do przechowywania łatwopalnych towarów, takich jak len, konopie czy olej, wybuchł pożar. Mimo natychmiastowych prób ugaszenia ognia, po kilku godzinach wszystkie magazyny razem z inwentarzem spłonęły. Almodóvar obserwował pożar z brzegów rzeki i opisał działania, których celem było zminimalizowanie strat: odciągnięcie statków oraz odcięcie mostu łączącego wyspę z miastem. W wyniku pożaru spłonęły 103 statki, część w wyniku ognia przenoszącego się po wodzie przez łatwopalny olej. Straty szacowano na ponad dwa miliony rubli (blisko 50 ton srebra). Przyczyną katastrofy miało być zaproszenie

¹² Cyt. za: L. Wolff, op. cit., s. 22 [tłumaczenie – M.K.].

¹³ Almodóvar do Walla, Petersburg, 6 lipca 1761 r., s. 29–30.

¹⁴ Almodóvar do Walla, Petersburg, 15 lipca 1761 r., s. 32–33.

ognia przez jednego z mieszkańców, który zapalił świecę przed ikoną, mimo obowiązujących i restrykcyjnie przestrzeganych zakazów¹⁵. Almodóvar nie pokusił się o opinię, że pożar mógł być wynikiem dywersji. Wnioski pozostawił swoim przełożonym¹⁶.

Listy, które przysyłał Almodóvar do pałacu w Aranjuez, gdzie rezydował Ricardo Wall, były w pierwszym etapie pobytu ambasadora w Petersburgu wypełnione ogólnymi informacjami o pogarszającym się stanie zdrowia carycy („La Emperatriz cada día está peor”¹⁷). Elżbieta cierpiała na bóle nogi uniemożliwiające jej poruszanie się. Mimo że problem dotyczył tylko jednej kończyny, jej choroba budziła niepokój na dworze. Jak jednak dowiedział się hiszpański dyplomata, cesarzowa miała przybyć do Petersburga, jeśli stan jej zdrowia na to pozwoli, gdyż lekarze uważali, że pobyt w Peterhofie mógł być dla niej niekorzystny. Almodóvar opisywał tajemniczość panującą wokół cesarzowej oraz polityczne napięcia w przypadku pogłębienia się jej choroby lub śmierci. Słusznie obawiał się możliwej rewolucji. Miał świadomość, że dwadzieścia lat wcześniej rozgorzał spór o tron z udziałem cara Iwana VI, który ostatecznie został odsunięty od władzy na rzecz Elżbiety. Almodóvar sugerował, że sytuacja polityczna w Rosji była krucha, a zdrowie carycy miało kluczowe znaczenie dla stabilności dworu i utrzymania dotychczasowych sojuszy¹⁸.

W lipcu 1761 r., dobrze zaznajomiony już ze stronnictwami politycznymi na dworze, Almodóvar przekazał szczegółowy ich opis. Elżbieta i wielki książę Piotr stali na czele dwóch rywalizujących frakcji – odpowiednio proaustriackiej i angielsko-pruskiej. Ambasador zauważył, że następca tronu często wchodził w publiczną polemikę z carycą, np. w kontekście organizacji balów, na które książę chciał zapraszać Anglików, mimo że cesarzowa ostro się temu sprzeciwiała. Książę okazywał wszem wobec szczególne sympatie względem Anglików i Prusaków, co w kontekście toczącej się wojny

¹⁵ Almodóvar do Walla, Petersburg, 15 lipca 1761 r., s. 31–32.

¹⁶ Ta powściągliwość wpisuje się w jego sposób przedstawiania Rosji jako państwa, w którym chaos i nieprzewidywalność zdarzeń nie wymagają dodatkowych wyjaśnień. W tle relacji Almodóvara można dostrzec przekonanie o pewnym fatalizmie rosyjskiej rzeczywistości, zdominowanej przez przypadek i brak racjonalnego porządku, co kontrastuje z hiszpańską wizją uporządkowanego państwa katolickiego.

¹⁷ „Caryca każdego dnia czuje się gorzej” – tłum. M. K.

¹⁸ Almodóvar do Walla, Petersburg, 28 lipca 1761 r., s. 40.

siedmioletniej (1756–1763), w której Rosja prowadziła działania zbrojne przeciw Fryderykowi II Wielkiemu, budziło wielkie kontrowersje¹⁹.

Elżbieta odznaczała się nieprzejeđnanym charakterem i – według słów Almodóvara – bardzo trudno było zmienić jej decyzje. Ambasador opisywał także codzienne życie następcy tronu, przede wszystkim skupiając się na jego umiłowaniu spraw wojskowych oraz afekcie, jakim darzył króla pruskiego Fryderyka II. Wielki książę utrzymywał własną armię, żył skromnie, często nosił mundur, ćwiczył z żołnierzami niezależnie od pogody, latem i zimą, surowo egzekwując wojskowe regulaminy²⁰.

4 sierpnia caryca doświadczyła poważnej dolegliwości, podczas której utraciła przytomność na ponad trzy godziny. Jej stan okazał się poważny, lecz po zabiegu upuszczenia krwi nieco się poprawił, choć Elżbieta nadal pozostawała w łóżku²¹. W liście z 18 sierpnia Almodóvar informuje, że władczyni czuje się znacznie lepiej, co umożliwiło jej przyjazd do Petersburga oraz zorganizowanie uroczystości złożenia listów uwierzytelniających przez dyplomatę.

Audycja odbyła się 3 września w Pałacu Letnim, po dwóch miesiącach od przybycia hiszpańskiego ambasadora do Petersburga. Almodóvar wręczył wówczas carycy listy uwierzytelniające, wygłosił mowę w języku francuskim²², której projekt przekazał wcześniej kanclerzowi Woroncowski. Caryca wyraziła zadowolenie z odnowionych relacji międzypaństwowych i przyjaźni z Hiszpanią, deklarując chęć zacieśnienia współpracy dla dobra poddanych obu imperiów²³.

¹⁹ Almodóvar do Walla, Petersburg, 15 listopada 1761 r., s. 79–82.

²⁰ W liście Almodóvar opisuje również sprawę generała Tottlebena, który został aresztowany za tajną korespondencję z królem Prus i przekazywanie kluczowych informacji o położeniu wojsk rosyjskich. Tottleben miał być sądzony za swoje działania, a całe wydarzenie wstrząsnęło dworem, zob. Almodóvar do Walla, Petersburg, 22 lipca 1761 r., s. 34–36. Więcej na temat kwestii wojskowych poruszanych w raportach Almodóvara zob. M. Karkut, „Aquí... cada día se siente más el peso de la guerra”. *Cuestiones militares en la correspondencia del Marqués de Almodóvar desde Rusia, 1761–1763*, w: *Wojny w narracjach uczestników i świadków. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, t. XIII, red. A. Niewiński, Lublin 2025, s. 171–183.

²¹ Almodóvar do Walla, Petersburg, 4 sierpnia 1761 r., s. 46.

²² W połowie XVIII w. w Rosji nastąpiła silna „gallicyzacja”, stąd język francuski był już dobrze znany wśród arystokracji, zob. M. Malia, op. cit., s. 38.

²³ Almodóvar do Walla, Petersburg, 7 września 1761 r., s. 55. Ceremonie, pełne przepychu i precyzyjnie określonego protokołu, stanowią dobry przykład funkcjonowania mitu władzy, sposobu, w jaki carowie manifestowali swoją pozycję i legitymizowali autorytet wobec poddanych i ambasadorów obcych państw.

W dniach 22–23 listopada w pałacowej kaplicy odbyły się śluby dwóch dam dworu carycy. Następca tronu był świadkiem jednej z panien młodych, a wielka księżna Katarzyna – drugiej. Z tej okazji odbył się bal i kolacja w pałacu, w których uczestniczyli ambasadorowie, zagraniczni goście dworu oraz krajowi urzędnicy najwyższych rang (nawet, jak pisze Almodóvar, marszałkowie polni). Caryca nie wzięła udziału w tych uroczystościach²⁴.

Jej stan zdrowia wciąż pozostawał dominującym aspektem opisywanym przez Almodóvara. Elżbieta w grudniu miała poważną gorączkę, która wyłączyła władczynię z działalności publicznej oraz doprowadziła do zawieszenia zaplanowanych przedstawień teatralnych²⁵. Dworzanie starali się zachować spokój, choć można było dostrzec powszechne zaniepokojenie jej stanem zdrowia²⁶. Elżbieta wykazała się w tym czasie wielką łaskawością wobec poddanych. Zwolniono z więzień wszystkich dłużników o długach do 300 rubli, a wierzyciele mieli zostać spłaćeni z państwowego skarbcza – dotyczyć to mogło, jak twierdził Almodóvar, ok. 15 000 osób. Z więzień zwolniono także osadzonych za kontrabandę soli i alkoholu, przywracając im utracone stanowiska i majątki. Z powodu stanu zdrowia cesarzowej zawieszono działalność opery, a po zdobyciu Kołobrzegu (16 grudnia 1761 r.) przez generała Piotra Aleksandrowicza Rumiancewa nie zorganizowano zwyczajowej salwy artyleryjskiej²⁷. W liście z 4 stycznia 1762 r. Almodóvar pisał, że Elżbieta była już na granicy życia i śmierci. 3 stycznia caryca miała przyjąć wiatyk oraz ostatnie namaszczenie. Następnego dnia rano wezwała do swoich komnat wielkiego księcia Piotra Fiodorowicza, pozwalając całej rodzinie królewskiej i dworowi pocałować swoją rękę²⁸. Zmarła 5 stycznia ok. godziny 15:30 po dwudziestoletnim panowaniu.

²⁴ Almodóvar do Walla, Petersburg, 24 listopada 1761 r., s. 83.

²⁵ O zdrowie carycy Elżbiety miał dbać nadworny lekarz Marii Teresy, Gerard van Swieten („Vansuiten” w korespondencji), wysłany do Petersburga na prośbę cesarzowej austriackiej, zob. Almodóvar do Walla, Petersburg, 22 grudnia 1761 r., s. 89.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Almodóvar do Walla, Petersburg, 31 grudnia 1761 r., s. 92–93.

²⁸ Almodóvar do Walla, Petersburg, 4 stycznia 1762 r., s. 93.

2. Zmiana sojuszy: Almodóvar i Piotr III

Bezpośrednio po śmierci Elżbiety wielki książę został zaprzysiężony przez oficerów i senatorów jako car Piotr III. Wszystkie oddziały wojskowe stacjonujące w Petersburgu zostały natychmiast zgromadzone i ustawione w szyku, jak pisał Almodóvar, na zmrożonej ziemi w pełnej ciszy i porządku. Piotr III osobiście przeprowadził inspekcję formacji wojskowych, dokonał awansów i przyznał odznaczenia, m.in. Order Świętego Andrzeja i Świętego Aleksandra, a także obsadził wolne urzędy dworskie²⁹. W dniach 6–8 stycznia 1762 r. kontynuowano oficjalne przyjęcia i bale, w których uczestniczyli dyplomaci, oficerowie, damy dworu i cała elita dworska Petersburga. Car wykazywał w początkowych dniach swojego panowania dojrzałość i rozwagę w działaniach dyplomatycznych. Wysocy urzędnicy pozostali w większości na swoich stanowiskach, a kanclerz Woroncow zachował swoje wpływy dzięki zaufaniu cara (jego bratanica, Elżbieta Romanowna Woroncowa, była faworytą cara)³⁰.

Po objęciu tronu, jak relacjonował Almodóvar w liście z 16 stycznia 1762 r., car Piotr III cieszył się powszechnym uznaniem i sympatią swoich poddanych dzięki otwartości, uprzejmości i hojności w przyznawaniu nagród. Jego zamiłowanie do spraw wojskowych, częste noszenie munduru oraz bliski kontakt z generałami i podwładnymi sprawiały, że armia coraz bardziej darzyła go zaufaniem. Piotr III nakazał, by wszyscy noszący mundury trzymali się tego stroju, a pozostali ubierali się skromnie. W czasie panowania cara widoczna była poprawa dyscypliny w regimentach gwardii – oficerowie dowodzili pewniej, żołnierze byli bardziej posłuszni i chętni do nauki. W planach cesarza znalazło się także zorganizowanie manewrów wojskowych pod

²⁹ Ton relacji Almodóvara jest wyraźnie ambiwalentny. Z jednej strony podkreśla dyscyplinę i porządek towarzyszące zaprzysiężeniu nowego cara, z drugiej akcentuje kruchość władzy i zmienność nastrojów dworskich. Taki sposób przedstawienia wydarzeń wzmacniał stereotyp Rosji jako kraju nieprzewidywalnego, w którym za zewnętrznym ceremoniałem kryje się polityczny chaos. Dyplomata widział Rosję jako kraj podporządkowany kaprysom jednostki, a nie racjonalnym decyzjom instytucji państwowych.

³⁰ Almodóvar do Walla, Petersburg, 10 stycznia 1762 r., s. 94–100. W tych ocenach widoczna jest typowa dla zachodnich dyplomatów próba odczytania rosyjskiej polityki w kategoriach europejskiej racjonalności. Almodóvar zdaje się poszukiwać w Piotrze III potwierdzenia, że Rosja może zbliżyć się do europejskiego modelu monarchii oświeconej. W dalszych listach ta nadzieja szybko jednak ustępuje miejsca rozczarowaniu.

Petersburgiem, obejmujących 35–40 tysięcy żołnierzy, które cesarz osobiście miał nadzorować jako naczelný dowódca³¹.

6 lutego 1762 r. rozpoczęły się uroczystości pogrzebowe carycy Elżbiety. Almodóvar, będący świadkiem egzekwii, charakteryzuje je jako „liczne i wystawne”. Brał w nich udział Piotr III oraz jego żona Katarzyna, cała dworska elita oraz wojsko w pełnym uzbrojeniu. Dokładnie co pół minuty słyszeć było wystrzały z armat. Bardzo szybko jednak atmosfera smutku i żałoby ustąpiła miejsca radości i zabawom. 18 lutego dwór udał się do rezydencji władców Rosji w Carskim Siole, gdzie 21 lutego miała odbyć się zabawa urodzinowa cara Piotra. Na uroczystość zaproszono wysoko postawionych urzędników dworskich, a także oficerów oraz, co znaczące, ambasadora brytyjskiego, sir Roberta Murraya Keitha. Zorganizowano uroczyste obiady i kolacje, wieczorem śpiewano serenady oraz podziwiano pokaz sztucznych ogni. Piotr III przyznał liczne odznaczenia i awanse wojskowe, np. generał Piotr Aleksandrowicz Rumiancew został awansowany na generała w sztabie głównym i odznaczony Orderem św. Andrzeja, książe Jerzy Holsztyński został mianowany feldmarszałkiem z rocznym uposażeniem 48 000 rubli, a hrabina Elżbieta Woroncowa otrzymała bransolety z portretem cara oraz rentę w wysokości 20 000 rubli. 24 lutego dwór powrócił do Petersburga, a następnego dnia kanclerz Woroncow gościł cara na uroczystej kolacji, z udziałem najwyższych urzędników państwowych oraz ambasadorów i posłów zagranicznych³². Podczas przyjęcia w rezydencji hrabiego Woroncow cesarz wielokrotnie manifestował swoją przychylność wobec króla Prus i Anglików, wznosząc toasty za zdrowie Fryderyka wspólnie z księciem Jerzym Holsztyńskim i pruskim generałem Johannem Paulem von Wernerem. Po kolacji cesarz w otoczeniu najbliższych doradców spędził czas na paleniu tytoniu i piciu angielskich trunków, a następnie zaproponował grę karcianą, zwaną z języka włoskiego *i cambi*. Podczas gry cesarz żartował i wygłaszał ironiczne komentarze, wielokrotnie wypowiadając się o Hiszpanii w tonie pogardliwym (kiedy Almodóvar przegrywał, car rzucał: „niech płaci Hiszpania”, „Hiszpania jest bogata”), na co dyplomata nie reagował, uznając,

³¹ Piotr III wykazał niezwykłą łaskawość wobec dawnych więźniów, np. generała Totlebena, skazanego wcześniej za zdradę i osadzonego w więzieniu. Cesarz zwolnił z więzienia oficera, pozwalając mu na pełną swobodę. Utrzymujący niewinność Totleben zgłosił się dobrowolnie do zeznań przed Radą Wojenną, zob. Almodóvar do Walla, Petersburg, 16 stycznia 1762 r., s. 102.

³² Almodóvar do Walla, Petersburg, 26 lutego 1762 r., s. 119–120.

że sytuacja wymaga, jak pisał, powściągliwości, a nie repliki. Z czasem gra, która zaczęła się w dobrej atmosferze, przerodziła się w poważną dyskusję między Piotrem a ambasadorem francuskim, który na kolejną zaczepkę odparł, że Hiszpania stanowi poważną siłę, a w połączeniu z Francją jest potęgą. Cesarz odparł, że pragnie wyłącznie pokoju, po czym odwrócił się gniewnie i wychodząc wykrzyknął: „Je suis soldat, et je ne suis pas badin”³³.

Napięta sytuacja na dworze rosyjskim znajdowała potwierdzenie w kolejnych listach wysłannika Karola III. Almodóvar skarżył się na faworyzowanie przez cara przeciwników Austrii, Francji i Hiszpanii, co prowadziło do marginalizacji ambasadorów tych państw. Piotr III otwarcie wyrażał pogardę wobec monarchów, którzy do niedawna byli związani sojuszem z Rosją. Na jedną z kolacji zaprosił wyłącznie ambasadora brytyjskiego Keitha, oficerów pruskich i posła szwedzkiego, Mauritza Posse³⁴.

W liście z 30 marca 1762 r. markiz de Almodóvar informuje, że otrzymał nowe listy uwierzytelniające, które miał przedstawić carowi. Karol III wysłał je bez zwłoki, aby okazać dobrą wolę i szczerość w relacjach z dworem rosyjskim, mimo że książę Nikołaj Repnin, mianowany ambasadorem w Hiszpanii, utknął w Paryżu i nie wiadomo było, kiedy i czy w ogóle dotrze do Madrytu. Almodóvar opisał w tym kontekście pewien problem z etykietą dworską: car bowiem zażądał, by ambasadorowie Austrii, Francji i Hiszpanii najpierw odwiedzili księcia Jerzego Holsztyńskiego, zanim zostaną przyjęci na audiencji przez Piotra III. Książę jednak nie poinformował korpusu dyplomatycznego o swoim przybyciu ani nie złożył wizyty ambasadorom. Ci więc odmówili, uznając to za naruszenie ustalonych zasad protokołu dyplomatycznego. Almodóvar, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami powyższymi z baronem Breteuil, postanowił nie przedstawiać oryginałów listów uwierzytelniających do czasu decyzji dworu francuskiego. Jednocześnie przekazał kopię listów rosyjskiemu kanclerzowi, aby pokazać wielkoduszność i dobrą wolę króla Hiszpanii. Listy zostały odczytane w Senacie i wywołały

³³ „Jestem żołnierzem, a nie pajacem” – tłum. M. K., ibidem, s. 120–122. Dla hiszpańskie-go dyplomaty scena ta stanowiła potwierdzenie braku politycznej ogłady i emocjonalnej niestabilności władcy. W ujęciu Almodóvara Piotr III stał się uosobieniem rosyjskiej „nieprzewidywalności”, mieszaniny żołnierskiej prostoty i despotyzmu. Tym samym obraz Rosji został podporządkowany figurze władcy, w której państwo jawi się jako przedłużenie jego charakteru. Wzmacniało to przekonanie, że w imperium carów instytucje mają charakter wtórny wobec osobowości monarchy.

³⁴ Almodóvar do Walla, Petersburg, 9 marca 1762 r., s. 127–129.

pozytywne wrażenie, choć cesarz podtrzymał decyzję o nieudzieleniu audiencji do czasu spełnienia postawionego warunku. Markiz podkreślał, że w tej sprawie działał w pełnej zgodzie z ambasadorami Francji i Austrii i prosił, aby król został w pełni zaznajomiony o jego postępowaniu³⁵.

18 maja 1762 r. Almodóvar poinformował Madryt o wydarzeniach dworskich, wojskowych i dyplomatycznych, z których najważniejszym była uroczystość wodowania dwóch okrętów liniowych, po 80 dział każdy, nazwanych znacząco „Król Fryderyk” i „Księżę Jerzy Holsztyński”. W wydarzeniu wzięli udział dyplomaci z Prus, Szwecji, Holandii i Anglii. Planowane było także wzmocnienie floty stacjonującej w Kronsztadzie 14 dodatkowymi okrętami. W tym samym liście Almodóvar wspomniał o pożegnaniu polskiego posła, hrabiego Alojzego Fryderyka Brühla, wysłanego do Petersburga w celu złożenia gratulacji w związku z carską koronacją, oraz przygotowaniach do spotkania cara z Fryderykiem II w Królewcu³⁶.

W początkach lipca w rezydencji carów Oranienbaum nad Zatoką Fińską odbyła się włoska opera na cześć podpisanego 15 maja 1762 r. traktatu pokojowego z Prusami, w której cesarz grał na skrzypcach. Na miejscu przebywali m.in. wielki kanclerz Woroncowa, nowy wicekanclerz książę Dmitrij Michaiłowicz Golitsyn oraz dyplomaci ze Szwecji, z Holandii, Anglii i Prus. Do Petersburga car miał powrócić 10 lipca na uroczystość św. św. Piotra i Pawła³⁷.

Do Petersburga Piotr III nie powrócił jednak zgodnie z planem, bowiem, jak relacjonuje markiz Almodóvar, 9 lipca 1762 r. car został obalony, a jego żona została ogłoszona carycą i zaprzysiężona jako Katarzyna II. Tej samej nocy caryca objęła dowództwo nad wojskiem i udała się do Petersburga, a Piotra III osadzono w twierdzy Szlisselburg. 11 lipca Katarzyna II triumfalnie wkroczyła do miasta, witana przez lud, a w kaplicy pałacowej odśpiewano uroczyste *Te Deum*. Chaos wywołany obaleniem cara Piotra III został szybko opanowany dzięki sprawnym działaniom administracyjnym i wojskowym. Informacja o zmianie na tronie została rozesłana do wszystkich ambasadorów i posłów zagranicznych wraz z manifestem Katarzyny II w językach rosyjskim, niemieckim, łacińskim i francuskim³⁸.

³⁵ Almodóvar do Walla, Petersburg, 30 marca 1762 r., s. 142–145.

³⁶ Almodóvar do Walla, Petersburg, 18 maja 1762 r., s. 161–162.

³⁷ Almodóvar do Walla, Petersburg, 2 lipca 1762 r., s. 182–183.

³⁸ Almodóvar do Walla, Petersburg, 13 lipca 1762 r., s. 185–188.

3. Wobec przewrotu pałacowego

13 lipca Almodóvar wziął udział w audyencji u carycy Katarzyny II. Towarzyszył mu hrabia Woroncow, który przekazał deklarację władczyni o jej szczerym pragnieniu utrzymania i pogłębiania przyjaźni z królem Hiszpanii Karolem III. Sama Katarzyna powtórzyła te zapewnienia, a Almodóvar, w imieniu swego monarchy, wyraził wdzięczność i życzliwość. W korespondencji hiszpański dyplomata zwracał uwagę na wielką rolę, jaką odgrywała na dworze Katarzyny II jej imienniczka – Katarzyna Woroncowa-Daszkowa, generał Nikita Iwanowicz Panin oraz Grigorij Orłow, który odegrał największą rolę podczas detronizacji Piotra III³⁹. Do łask został przywrócony hrabia Aleksiej Pietrowicz Bestużew-Riumin⁴⁰. 18 lipca 1762 r. dotarła do Almodóvara wiadomość o śmierci obalonego cara Piotra III. Jak relacjonował, car zmarł w wyniku zaniedbania zdrowia, nadużywania alkoholu i „ogólnego pesymizmu”. Jego ciało przewieziono nocą do klasztoru św. Aleksandra Newskiego i pochowano w tajemnicy 21 lipca, bez jakichkolwiek ceremonii. O tym, jak zareagowała Katarzyna II na wieść o śmierci męża, pisze Almodóvar bardzo lakonicznie: „odczuła żal z powodu tragicznego końca Piotra III”⁴¹.

Po objęciu tronu przez Katarzynę II w Rosji wybuchły niepokoje społeczne i wojskowe, ponieważ część ludu i żołnierzy uznawała, że tron należy się carowi Iwanowi po śmierci Piotra III. W regimentach Preobrażeńskim, Izmańskim oraz Siemionowskim doszło do buntów, a dyscyplina wojskowa praktycznie przestała istnieć. Katarzyna II tymczasem przygotowywała koronację i starała się uspokoić wojsko, rozważając nawet abdykację na rzecz syna, lecz armia nie popierała tego pomysłu. Władczyni przeprowadziła roszady wśród urzędników i dowódców, aby przywrócić porządek, i utrzymywała pokój z Prusami, co jednak budziło nieufność sojuszników. Rządy wewnętrzne prowadził Panin przy wsparciu Bestużewa, podczas gdy wpływ kanclerza Woroncowa i wicekanclerza Golicina stawał się coraz bardziej ograniczony. Jak pisze w sierpniu 1762 r. Almodóvar, początek panowania Katarzyny II cechował się chaosem wewnętrznym, a stabilność Rosji zależeć miała od jej zdolności opanowania buntów i zdobycia lojalności armii oraz ludności⁴².

³⁹ Ibidem, s. 197–198.

⁴⁰ Almodóvar do Walla, Petersburg, 16 lipca 1762 r., s. 201–202.

⁴¹ Almodóvar do Walla, Petersburg, 23 lipca 1762 r., s. 203–205.

⁴² Almodóvar do Walla, Petersburg, 20 sierpnia 1762 r., s. 210–217.

Koronacja Katarzyny II odbyła się 3 października 1762 r. w katedrze na Kremlu w Moskwie. Szczegółowy opis uroczystości przekazał Almodóvar do Madrytu 20 sierpnia. Tron cesarzowej znajdował się w centrum świątyni, a wokół niego zbudowano pięciopiętrową trybunę. Po stronie Ewangelii usadowiono damy dworu i kobiety z pięciu najwyższych klas dworskich, po stronie Epistoły kawalerów i urzędników w pięciu odpowiednich stopniach wojskowych i cywilnych. Pierwsze piętro za tronem przeznaczono dla korpusu dyplomatycznego, w tym wyróżniono miejsce dla hrabiego Mercy, ambasadora cesarzowej Marii Teresy. Na wyższych piętrach zasiedli sekretarze, deputowani, pułkownicy i inni goście. Przewidziano także trybunę dla wielkiego księcia, Pawła Piotrowicza, któremu choroba uniemożliwiła jednak udział w ceremonii. Uroczystości rozpoczęły się między 9 a 10 rano. Caryca weszła procesyjnie do świątyni, przywdziała insygnia władzy: koronę, berło, miecz, sztandar, pieczęć cesarską oraz płaszcz. Następnie została namaszczona przez arcybiskupa Nowogrodu i sama nałożyła sobie koronę na głowę. Rozległy dźwięk dzwonów, salwy artylerii i wiwaty tłumu ogłosiły wszem wobec nowinę o koronacji. W dalszej części uroczystości odprawiono mszę świętą, podczas której caryca, jak zauważył baczny hiszpański obserwator, przyjęła komunię. Po liturgii Katarzyna II odbyła procesję wokół świątyni Kremla, a następnie powróciła do pałacu, gdzie uczestniczyła w bankiecie spożywanym pod baldachimem, z koroną na głowie. Pozostali uczestnicy zasiedli przy stołach zgodnie z rangą. Wieczorem caryca przeszła incognito po mieście, oglądając iluminacje, które miały trwać ponad tydzień. Kolejne dni po koronacji wypełniły dalsze uroczystości, bale, bankiety, śpiewy i pokazy sztucznych ogni⁴³.

5 grudnia odbyły się uroczystości związane ze świętem patronki carowej, św. Katarzyny. Monarchini zjadła publiczny obiad z damami orderu św. Katarzyny – wśród nich były m.in. hrabina Woroncowa, księżna Katarzyna

⁴³ Almodóvar do Walla, Moskwa, 3 października 1762 r., s. 239–242. Sposób, w jaki Almodóvar opisuje koronację, ujawnia jego podziw dla organizacji uroczystości, ale także dystans wobec jej teatralności. Koronacja Katarzyny II jawi się w jego oczach jako narzędzie legitymizacji władzy, w którym religijność, symbolika i polityka stapiają się w jedną całość, a szczegółowy ceremoniał i wystawność uroczystości odzwierciedlają mit władzy, podkreślając legitymację i potęgę. W tym sensie korespondencja ambasadora pokazuje, że dla Zachodu Rosja była przestrzenią spektaklu władzy, w którym zewnętrzny przepych maskuje wewnętrzne napięcia i brak stabilności instytucjonalnej. Koronacja jest jednak nie tylko elementem legitymizacji władzy, lecz także manifestacją tożsamości narodowej, odzwierciedlającej unikalny charakter państwa carów.

Daszkowa i hrabina Katarzyna Razumowska – wszystkie ubrane w ceremonialne stroje z insygniami orderu. Wieczorem zorganizowano wystawny bal i kolację dla 190 osób, a ustawienie stołu przedstawiało dwugłowego orła, symbol imperium. Kolejne uroczystości miały miejsce 11 grudnia, w dniu wspomnienia św. Andrzeja, podczas których caryca w roli wielkiego mistrza zjadła publiczny obiad z kawalerami orderu oraz wzięła udział w operze, kończącej się tańcem alegorycznym upamiętniającym koronację Katarzyny⁴⁴.

Co ciekawe, Almodóvar w bardzo obszerny sposób opisuje zakończenie karnawału w 1763 r., w którym brali udział przedstawiciele dworu, ale także mieszkańcy Moskwy⁴⁵. Dla zapewnienia zabawy i rozrywki mieszkańcom zorganizowano widowiskowe maskarady uliczne, które hiszpański ambasador nazwał *mogiganga*, na wzór podobnych spektakli organizowanych w Hiszpanii. Były one bardzo bogato dekorowane, pełne fantazyjnych scenografii i strojów, co przyciągało uwagę widzów i nadało wydarzeniu spektakularny charakter. Na rozległej równinie w pobliżu jednego z moskiewskich pałaców usypano cztery wielkie śnieżne kopce, które służyły do tradycyjnej rosyjskiej zabawy polegającej na zjeżdżaniu z góry. Całość była dodatkowo ozdobiona wymyślnymi elementami dekoracyjnymi, co tworzyło niezwykle efekt wizualny, szczególnie dla przybysza z południowej Europy. W jednym z najważniejszych punktów karnawału caryca sama wzięła udział w wyścigu sań, które miały kształt gondoli, a cała jej świta wystąpiła przebrana za marynarzy. Trasa wyścigu prowadziła przez znaczną część miasta, a kończyła się zjazdem po lodowych górach. Koszt organizacji wszystkich atrakcji oszacowano na 80 000 rubli, co wskazywało na skalę i luksus przedsięwzięcia. W pałacowych salach odbyły się również przedstawienia teatralne, obejmujące zarówno francuskie, jak i rosyjskie tragedie, które były wzbogacone efektownymi i starannie przygotowanymi tańcami. Zostały one wystawione przez najwybitniejsze osobistości i artystów dworu, a wykonanie cechowało się niezwykłą precyzją i wysmakowaną estetyką. Katarzyna była bardzo zadowolona z przebiegu wszystkich widowisk, podkreślając ich znaczenie

⁴⁴ Almodóvar do Walla, Moskwa, 13 grudnia 1762 r., s. 269–270.

⁴⁵ Na moskiewskie maskarady zwrócił uwagę także inny znany podróżnik, William Coxe, który odwiedził Rosję w latach 70. XVIII w.: „rodowici mieszkańcy niższej rangi pojawiali się w swoich prowincjonalnych strojach”, tworząc „pokaz ubiorów faktycznie używanych przez różnych mieszkańców Imperium Rosyjskiego”. W czasie karnawału można było dostrzec „większą różnorodność pstrokatego tłumu, niż najdziksza fantazja kiedykolwiek wymyślona na maskaradach w innych krajach”, cyt. za: L. Wolff, op. cit., s. 38 [tłum. – M. K.].

dla wizerunku dworu oraz dla ukazania rozmachu i wspaniałości państwa rosyjskiego. Markiz Almodóvar zaznaczył, że karnawał był nie tylko okazją do rozrywki, ale również instrumentem subtelnej edukacji i kultury dworskiej, pozwalającym szerzyć dobre obyczaje i elegancję wśród szlachty. Widowiska te stanowiły swoistą kombinację polityki, ceremoniału i sztuki, pokazując, jak cesarzowa łączy zabawę z promocją władzy, prestiżu dworu i wpływu na społeczeństwo. Całość wydarzeń została uznana za główną atrakcję karnawału, stanowiącą przykład kunsztu i wyrafinowania dworu rosyjskiego⁴⁶.

Zakończenie

Markiz Almodóvar zakończył swoją misję dyplomatyczną w Rosji w połowie lipca 1763 r. W marcu poinformował dwór w Madrycie, że jego żona przeszła ciężką i długotrwałą chorobę, która trwała prawie cztery miesiące. Pomimo leczenia jej stan zdrowia nadal był bardzo poważny, a lekarze zalecali zmianę klimatu. W związku z tym Almodóvar zwrócił się do Ricardo Walla, aby umożliwił mu ustąpienie z pełnienia misji dyplomatycznej. Podkreśla przy tym swoje oddanie i chęć służenia królowi, oferując swoje spostrzeżenia i wiedzę o dworze rosyjskim temu, który zostanie wyznaczony na jego następcę⁴⁷. Almodóvar zaznacza również, że mimo ograniczonych możliwości kontaktów handlowych między Rosją a Hiszpanią, po ustabilizowaniu się pokoju będzie możliwość rozwijania wzajemnych interesów, co świadczy o strategicznym myśleniu w zakresie dyplomacji handlowej⁴⁸. Ambasador

⁴⁶ Almodóvar do Walla, Moskwa, 21 lutego 1763 r., s. 283. W interpretacji Almodóvara rosyjska kultura dworska stała się areną teatralizacji władzy – formą, która fascynowała go swoim rozmachem, ale zarazem budziła nieufność wobec jej „sztuczności”. Ten obraz Rosji jako imperium pozorów i ceremonialnego przepychu wpisywał się w zachodni stereotyp „Orientu Północy”, w którym polityczna potęga ukrywała moralną i kulturową egzotykę. Almodóvar postrzegał więc Rosję nie jako równorzędną potęgę, ale jako „ucznia Europy”, który naśladuje Zachód, nie do końca go rozumiejąc. Bogactwo zaś widowisk, dekoracji i strojów tworzyło wyraźne *imaginarium* dworskie, obrazujące splendor i kulturowe aspiracje rosyjskiej elity, które Almodóvar opisywał jako element wiedzy o państwie.

⁴⁷ Następcą Almodóvara był Álvaro de Navia Osorio y Bellet, wicehrabia Herrería, pełniący urząd w randze ministra pełnomocnego w latach 1763–1770, zob. D. Ozanam, op. cit., s. 364–365.

⁴⁸ Więcej na temat relacji handlowych między Hiszpanią a Rosją w XVIII w. zob. A. M. Schop Soler, *Die spanisch-russischen Beziehungen im 18. Jahrhundert*, Wiesbaden 1970;

podkreślał konieczność utrzymania dobrych relacji dyplomatycznych oraz zakończenia problematycznych kwestii związanych z dworskim ceremoniałem, który w Rosji był wyjątkowo skomplikowany i zdecydowanie bardziej wschodni niż europejski („que tiene mas de oriental que de Europa”)⁴⁹. W znajdującej się w końcowej części listu z 19 marca 1763 r. charakterystyce carycy, Almodóvar wtrąca lekką nutę ironii, sugerując, że jej umysł przypomina bibliotekę pełną romansów, historii rycerskich i opowieści z kawiarni Amsterdamu czy Londynu, co miało obrazować jednocześnie wszechstronność i nieco ekstrawagancką naturę jej planów⁵⁰.

Misja markiza Almodóvara w Rosji, choć stosunkowo krótka, dostarcza niezwykle cennego świadectwa o dworze carskim w jednym z najbardziej burzliwych momentów XVIII w.⁵¹. Jego korespondencja odsłania oficjalne działania dyplomatyczne, ale także mechanizmy funkcjonowania rosyjskiego imperium, z jego sztywnym ceremoniałem, skomplikowanymi układami politycznymi i gwałtownymi zwrotami władzy. Relacje Almodóvara z Rosji ukazują swoiste napięcie pomiędzy obrazem państwa carów jako rosnącej potęgi europejskiej a jej wewnętrzną niestabilnością, którą obnażyły zarówno choroba i śmierć Elżbiety, jak i krótkie oraz dramatyczny epizod panowania Piotra III.

Wnikliwość hiszpańskiego ambasadora pozwala dostrzec, że Rosja jawiła się Madrytowi jako kraj pełen sprzeczności – z jednej strony imponujący rozmachem ceremoniałów, uroczystości i militarnych ambicji, z drugiej – uwikłany w chaos, spory frakcyjne i napięcia społeczne. Obserwacje Almodóvara, przekazywane z ostrożnością, a niekiedy i krytycyzmem, kształtowały hiszpańskie wyobrażenia o państwie carów jako o mocarstwie nieodgadnionym, trudnym do rozszyfrowania, a zarazem niezbędnym w kontekście polityki europejskiej i światowej.

Korespondencja markiza Almodóvara odzwierciedla typowe dla epoki europocentryczne spojrzenie, w którym Rosja jawiła się jako egzotyczna

idem, *Un siglo de relaciones diplomáticas y comerciales entre España y Rusia 1733–1783*, Madrid 1984.

⁴⁹ Almodóvar do Walla, Moskwa, 11 stycznia 1763 r., s. 276–277.

⁵⁰ Almodóvar do Walla, Moskwa, 19 marca 1763 r., s. 294–29.

⁵¹ Ambasada w Petersburgu stała się od czasów misji Almodóvara „centrum logistycznym, koordynującym całą hiszpańską działalność w Rosji od 1761 roku”, zob. C. Taracha, *Algunas consideraciones sobre la cuestión rusa y turca en la política española de la época de Carlos III*, „Teka Komisji Historycznej”, t. 9 (2012), s. 60.

potęgą, nie do oswojenia według standardów zachodniego dworu, ale nieodzowna dla równowagi sił europejskich. Podobnie jak opisywani przez Larry'ego Wolffa podróżnicy, jak choćby Charles-Marie d'Irumberry de Salaberry, Almodóvar patrzy na Rosję przez pryzmat stopni cywilizacji – nie jako na zupełnie obcy świat, lecz jako „nieoszlifowany” fragment Europy, który dopiero aspiruje do pełnego uczestnictwa w zachodnim modelu nowoczesności⁵².

Równocześnie Almodóvar ukazuje, że Rosja, choć silna, podlegała dramatycznym fluktuacjom, związanym z konfliktami dworskimi, a nawet zamachami stanu. Wszystko to wymagało od ambasadora wyjątkowej czujności i elastyczności w działaniach. Istotny nacisk położył hiszpański ambasador na złożoność rosyjskiego ceremoniału dworskiego, jego hierarchiczność i wymogi formalne, które różniły się od zwyczajów hiszpańskich i zachodnioeuropejskich – zrozumienie tych niuansów było kluczowe dla realizacji skutecznej dyplomacji.

Bibliografia

Archiwa

Archivo General de Indias, Estado, XIV, 86 B.

Źródła drukowane

Correspondencia diplomática del Marqués de Almodóvar, Ministro Plenipotenciario ante la corte de Rusia, 1761–1763, w: CODOIN, ed. por el Marqués de la Fuensanta del Valle, t. 108, Madrid, Imp. de José Perales y Martínez, 1893.

Diario del viaje a Moscovia del Duque de Liria y Xerica, embajador y plenipotenciario del Rey Nuestro Señor (que Dios guarde) el Señor Phelipe V á la corte de Rusia, partiendo de Madrid el día 10 de marzo de 1727 y pasando por las cortes de Viena, Dresden y Berlin, w: CODOIN, ed. por el Marqués de la Fuensanta del Valle, t. 93, Madrid, Imp. de M. Ginesta Hermanos, 1889.

Conde de Fernán Núñez, *Vida de Carlos III*, Madrid 1988.

Opracowania

Karkut M., „*Aquí... cada día se siente más el peso de la guerra*”. *Cuestiones militares en la correspondencia del Marqués de Almodóvar desde Rusia, 1761–1763*, w: *Wojny*

⁵² L. Wolff, op. cit., s. 49.

- w narracjach uczestników i świadków. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej, t. XIII, red. A. Niewiński, Lublin 2025.
- Karkut M., *La Rusia de Isabel I y Pedro III a la luz de la correspondencia del marqués de Almodóvar (1761–1763)*, „Facta Simonidis”, 18 (2025).
- Malia M., *Russia under Western Eyes. From the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum*, London 1999.
- Ozanam D., *Les diplomates espagnols du XVIIIe siècle. Introduction et répertoire biographique (1700–1808)*, Madrid-Bordeaux 1998.
- Perdices de Blas L., Ramos Gorostiza J. L., *La conciencia del atraso socioeconómico: la mirada de los viajeros españoles del siglo XVIII hacia las «periferias» europea y musulmana*, „Cuadernos de Estudios del Siglo XVIII”, 33 (2023).
- Sánchez Diana M., *Relaciones diplomáticas entre Rusia y España en el siglo XVIII (1780–1783)*, „Hispania”, 49 (1952).
- Schop Soler M., *Die spanisch-russischen Beziehungen im 18. Jahrhundert*, Wiesbaden 1970.
- Schop Soler M., *Un siglo de relaciones diplomáticas y comerciales entre España y Rusia 1733–1783*, Madrid 1984.
- Taracha C., *Algunas consideraciones sobre la cuestión rusa y turca en la política española de la época de Carlos III*, „Teka Komisji Historycznej”, t. 9 (2012).
- Vila Vilar E., *Los rusos en América*, „Anuario de Estudios Americanos”, 22 (1965).
- Wolff L., *Inventing Eastern Europe. The Map of the Civilization on the Mind of Enlightenment*, Stanford 1994.